

De styrer sproget for vildt

Af Kirsten Rask

”Jamen, sproget udvikler sig”. Det er efterhånden en forslidt frase, især når den bliver brugt til at lukke for yderligere diskussion. Gang på gang hører vi at det ikke er muligt at styre sproget. Jeg vil hævde at det sker hele tiden, bare ikke af dem vi tror, og ikke af dem vi måske ønsker skal gøre det.

Alle nydannelser begynder som normbrud (= fejl). Sådan er det gået til at *hanen gol* er blevet til *hanen galede*, *præsten grov* til *præsten gravede*. I dag står en håndfuld verber i det valgfrie vadedsted: *for/farede*, *opdrog/opdragede*, *svor/sværgede*, *tav/tiede*. Alle er de på vej fra stærk til mere regelmæssig bøjning.

Altså er det ikke dem der kender normerne, sprogekspertene, der styrer udviklingen – de er bare gode til at beskrive ændringerne.

Sproget bliver styret af flere faggrupper, men nogle har langt større indflydelse end andre:

- Dansk Sprognævn
- Medierne
 - DR og TV2
 - Aviser og tidsskrifter
 - Forlag
 - Oversættere og filmdistributører
 - Nettet, mail, sms (uøvede sprogbrugere)
- Uddannelsesinstitutionerne
- Erhvervslivet
- Grafikere og skilteproducenter
- Korrekturlæsere
- Politikere
- Enkeltpersoner (via medierne) og foreninger

Dansk Sprognævn har rollen som ren registrator. Det har tre hovedopgaver: 1) at følge det danske sprogs udvikling gennem indsamling af ord, 2) at rådgive sprogbrugere om dansk sprog og sprogbrug, 3) at udgive Retskrivningsordbogen og derigennem fastsætte dansk retskrivning. Definitionen af ords betydning er derimod overladt til private forlags ordbogsredaktører – mere om det senere.

Når fx *bolsje*, *gletsjer* og *rutsje* har fået stavemåden med -sj-, er det således ikke kun fordi disse former bedre lever op til de danske staveregler, men også fordi sprogbrugerne havde så store vanskeligheder med at finde ud af om det skulle være -sch-, eller -ch-, at Sprognævnet valgte at skære igennem.

Hvis Retskrivningsordbogen havde været på forkant, var ordene blevet indført med disse stavemåder dengang de kom ind i ordbogen. Derfor ser vi en langsom udvikling af fremmedordene: De kommer ind med de eksotiske/vanskelige staveremåder og bliver så først tilpasset 50-60 år efter, efter en periode på en generations tid med dobbeltform.

Tanken med dobbeltformer er egentlig at Retskrivningsordbogen lægger ordene ud ”til folkeafstemning” ved at give os to (eller flere) stavemuligheder. Meningen er at vi som sprogbrugere skal vise hvilken form vi foretrækker – efter 25-30 år vil Sprognævnet så trække den mindst brugte ud og gøre den anden til eneste norm. Men de fleste klandrer bare Sprognævnet for vægelsind og kræver én staveform.

Generelt er den sproglige bevidsthed meget lav her i landet: Det sprogfaglige grundlag er tyndt – også blandt professionelle sprogbrugere og på avisredaktionerne. Derfor ender det så ofte med sprogkrig når Sprognævnet kommer med nye forslag: i 1955 krigen om bolle-ået (mindre om små bogstaver i substantiver), i 1986 majonæsekrigen og i 1996 den store kommakrig

Men Sprognævnet har en del af ansvaret, og det er der to grunde til, en god og en dårlig.

Den gode grund er at forskerne i nævnet opdager ændringerne længe før almindelige sprogbrugere og kan sætte dem ind i en større sammenhæng.

Den dårlige er at sprogændringer jo altid er interessante i forskningsøjemed – de giver stof til artikler og afhandlinger. Somme tider er nogle forskere for villige til at acceptere en spinkel tendens – fordi den er sjov, sådan videnskabeligt set. Med på listen over ”nye ord” på Sprognævnets hjemmeside er fx ordet ’knap’ i betydningen ’lidt over’. ’Godt’ er i alle betydningsordbøger allerede blevet accepteret i betydningen ’lidt under’ (ved siden af den gamle: ’lidt over’). Men at *knap* skulle bruges i betydningen ’lidt over’ af en større del af sprogbrugerne, holder ikke. Denne betydning er da heller ikke med i Den Danske Ordbog. Der har sprognævnsforskerne ladet sig forføre af den fantastiske etymologiske historie det ville være hvis *godt* og *knap* simpelt hen byttede betydning.

Men Sprognævnet fører altså ingen oplysningskampagner eller opsøgende arbejde for at dæmme op for nogle af de vildtvoksende fejltyper, fx særskrivning af sammensætninger og fejlagtige bøjningsendelser.

Og da størstedelen af sprogbrugerne ikke ejer en Retskrivningsordbog, end-sige slår op i den, kan Sprognævnet kun styre retskrivningen gennem andre sprogpåvirkere. En af de store aktører som sprogstyrer er: medierne.

Aviser: Aviser virker jo i høj grad som eksempel. Samtidig er de nogle af de sidste der går over til at bruge de vedtagne nydannelser. Avisredaktørerne hævder at de er bange for at skræmme læserne væk. Desværre er de også med til at udbrede forkerte budskaber om sproglige tiltag. Fx kunne man i nogle aviser i anledning af 1986-udgaven af Retskrivningsordbogen læse overskrifter som: ”Nu må vi alle stave som vi skriver”. Sandheden var at et par hundrede ord blev indført med to valgfrie staveformer.

Det nye komma blev lagt for had i medierne, og da det kom under faretruende pres og derfor blev videreført under pseudonym, kunne flere medier ikke skjule deres skadefryd ved – fejlagtigt – at erklære denne valgmulighed for død. Sandheden var og er at det nye komma lever videre under det mindre ophidsende pseudonym *uden startkomma foran ledsætningerne*.

DR og TV2: De to landsdækkende tv-kanaler har begge interne sprogkonsulenter og løbende sproglig efterkritik. Men journalister har ligesom andre været gennem et uddannelsesforløb hvor dansk grammatik og retskrivning har været nærmest fraværende, så der er forstemmende mange smuttere. Tekst-tv er fx ofte præget af uprofessionelt og fejlfyldt sprog – selv om det sandsynligvis er landets mest udbredte skriftlige nyhedsformidler.

Senest har DR så som bekendt ansat en sprogchef. Han er ikke uddannet sprogteoretiker, men operasanger – med det sender DR signal om at man vil sætte den æstetiske side af sproget i højsædet.

Han er bl.a. citeret for at sige at han foretrækker et levende sprog frem for et strengt korrekt. Som om det var modsætninger! Men det er også en gammel fordom: at grammatisk lærdom hæmmer den kreative sprogudfoldelse. Tænk hvis musikere med samme begrundelse ikke skulle lære noder og terpe skalaer eller etuder ...

Ved en anden lejlighed blev han spurgt om han ville gøre noget for at dæmme op for de mange eder og forbandelser specielt i X Factor. Det ville han ikke, for folk måtte have deres sprog hver især. Det lyder åbenbart ikke skingert i hans ører – i modsætning til i mange seeres. Så samlet set er det vage meldinger der er kommet hidtil.

Forlag: Private ordbogsforlag har umanerlig stor magt som sprogstyrere. Som nævnt har Sprognævnet ikke mandat til at bestemme ordenes betydning, så den del af sprogstyringen ligger i hænderne på private forlags ordbogsredaktører. Det er altså dem der skal vurdere hvornår en ny betydning skal blåstemmes ved at komme med i ordbogen, hvor mange angelsaksiske ord der skal med i danske ordbøger, og hvad de skal betyde på dansk.

I det hele taget fungerer forlagsudgivelser jo som levende eksempler på skriftsprogsbrug og tegner derfor mange sprogbrugeres opfattelse og normdannelse.

Oversættere og filmdistributører: Oversættere er en mere usynlig, men stærk faktor når det gælder om at formidle normer. Det gælder både i trykte bøger og på film/tv i form af undertekstning. Heldigvis er mange af dem velorganiserede og kompetente sprogbrugere, endnu. Men markedskræfterne er med til at underminere fagligheden ved at forringe både arbejdsforhold og aflønning. Det er et meget stort og vigtigt sprogfelt som dér er ude på gyngende grund.

Nettet: Internettet har revolutioneret den skriftlige kommunikation i og med at også uøvede sprogbrugere her skriver i det offentlige rum. For eksempel er Google ikke et seriøst søgekriterium hvis man vil se hvor udbredt visse staveformer er blandt sikre, professionelle sprogbrugere. Søger man fx på stavemåden ”udemærket”, siger Google at den optræder 310.000 gange på internettet (trods stavekontrollerne); det var tidligere nok til at man burde overveje at godkende den. Den korrekte form, *udmærket*, er dog stadig hyppigere, med 880.000 forekomster.

Også her gælder det altså at internetsøgninger giver interessante oplysninger, men de kan aldrig stå alene.

Mail og sms er med til at fremelske kodeagtige forkortelser og afsnubbede, usammenhængende sætninger som ligger fjernt fra naturligt sprog. Her har skolerne en afgørende opgave: at lære eleverne også at beherske et naturligt skriftsprog med sammenhæng og over- og underbygning. Alle tror på hvad deres dansklærer siger, på godt og ondt!

Uddannelsessektoren: I dag ser vi resultatet af det eksperiment uddannelsessektoren kastede sig ud i fra midten af 70’erne og 15-20 år frem. Dengang vedtog beslutningstagerne for danskundervisningen at det ikke længere skulle være obligatorisk at undervise danske børn og unge i deres modersmåls grammatik og retskrivning – den ville komme af sig selv. Derfor gjorde man disse elementer i danskundervisningen valgfri. I praksis betød det at de blev afskaffet – i folkeskolen, på gymnasiet og på lærerseminarierne.

Først 15-20 år efter gik det op for alle, at det overhovedet ikke kom af sig selv, nemlig da årgang efter årgang af unge begyndte at komme ud i erhvervslivet uden denne basale viden om deres modersmål.

En af beslutningstagerne fra dengang i 70’erne fortalte mig for nylig at dét virkelig kom bag på alle – de havde oprigtigt troet på at det ville komme ved naturmetoden. Siden da er skuden som bekendt blevet vendt, men vi har et kæmpe efterslæb i form af professionelle sprogudøvere og dansklærere som aldrig har lært om grammatik og retskrivning i deres uddannelse.

Reklame og PR: Marketingfolk er måske den mest indflydelsesrige gruppe når det gælder sprogudvikling – fordi de har en finger med snart sagt alle steder: i offentlige kampagner, i annoncer og i de reklamer der fylder så stor en del af

tekstlandskabet. Samtidig bliver deres tekster fremført så overbevisende mht. design, dyrt tryk osv. at mange vil tro at vi kan tage dét der står, som gældende sprog.

Dette ansvar lever de ikke op til: Selv millionreklamer i dagbladene indeholder ofte stavefejl, fx *Total_kompromisløs, ren_velvære, blid_brus* (der mangler -t på hhv. adverbiet og adjektiverne) – og næsten altid kommafejl. Og rent stilistisk er de med til at udbrede punktumsygen: vanen med at sætte punktum for snart sagt hvert syvende ord. Også midt inde i en sætning.

Samtidig kan man heller ikke ligefrem takke dem for at bakke op om kampen for at styrke dansk over for engelsk. Tværtimod: De regner det for nyskabende at låne frem for at skabe nye ord selv.

Erhvervslivet: Forretningslivet er generelt præget af marketingsprog. Men det går gerne endnu et skridt videre når det gælder engelske låneord, fx i stillingsbetegnelser, hvor de tilmed opfinder kryptoengelse betegnelser som helle ikke indfødte engelsktalende forstår. Hvad producerer de mon fx i en afdeling for ”document accounting intelligence”? Den sproglige stilfornemmelse er generelt lav – det tyder blandingen af dansk og engelsk, kancellistil og salgsjargon i forretningslivets tekster på.

Grafikere og skilteproducenter: Tidligere tiders sættere og typografer satte en ære i at kunne retskrivningsreglerne og kunne derfor bremse eventuelle stavefejl inden de blev blæst op på plakater, i foldere og på skilte. I dag er disse fagfolk blevet erstattet af grafikere, og de tænker kun på design, har ikke sproglære som en del af deres uddannelse. Derfor er vi omgivet af skilte, plakater og foldere i raffineret design, men fyldt med stavefejl. Lige fra forkerte apostroffer, fx ”Per’s VVS”, over de vildt florerende opsplittings, fx ”drømme mobil”, til almene fejl-opfattelser, fx ”vægekampagne”.

Korrekturlæsere: En meget diskret, men stærkt medvirkende gruppe i produktionen af skriftlig kommunikation er korrekturlæserne. Men det er en ubeskyttet titel: Alle kan nedsætte sig som korrekturlæser, og desværre mangler mange også her forsvarlig grammatisk viden og retskrivningsmæssig kunnen. Vi har behov for en autoriseret uddannelse for korrekturlæsere – så de gode kan få et bevis på at de har den nødvendige og forsvarlige kompetence, og de fagligt svage har et sted at få en dækkende uddannelse.

Politikere: Når det gælder sprogpolitik, er politikere mest kendt for at sige ét og gøre noget andet. Alle partier bakker op om tanken om at styrke dansk, men i praksis gør fx videnskabsministeren det modsatte. Så vidt jeg ved, har ingen af vores ministre har en sprogfaglig baggrund – højst den pragmatiske disciplin kommunikation. Behovet for en egentlig sprogminister er stigende, men måske ville det blive en uriaspost med lutter kampe og ingen resultater. Kunne det være et forsøg værd i en sprogpresstid?

Enkeltpersoner (via medierne): Enkeltpersoner står mest for nye ord, og det er endda sjældent – oftest kan ingen sige hvem der opfandt et ord. Men når Henrik Palle i Politiken beskriver førsteklasse-togpassagerer der sidder med deres dyre, ”blærbare pc’er”, og når Lejre Kulturdage skriver om et ”væredygtigt miljø”, frembærer de sjove nye ord.

Mange af aktørerne bag den sproglige styring mangler altså enten tilstrækkelig faglig ballast, ansvarsfølelse eller mulighed for at gribe afgørende ind. Der er kun én vej: Fagligheden hos professionelle sprogudøvere – herunder dansklærere på alle niveauer – skal styrkes hvis vi vil gøre os håb om at få det kompetente sprog tilbage i det offentlige rum.